

CSALÁDTÁMOGATÁS, GYERMEKNEVELÉS, MUNKAVÁLLALÁS

MAKAY ZSUZSANNA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A magyar családtámogatási rendszer európai viszonylatban bőkezűnek tekinthető: évente a GDP mintegy 1,9 százalékának megfelelő összeg jut a családok támogatására, illetve – amennyiben nem csak a pénzbeli ellátásokat vesszük számba – összességében ennél még többet költ az állam erre a célra.
- » A pénzbeli kiadások 62%-a a családi pótlék folyósítására szolgál, 35%-a pedig a három éven aluli gyermeket nevelő családokat támogatja CSED, GYES és GYED formájában.
- » Az otthoni gyermeknevelés támogatása e három, nem egyidejűleg folyósított pénzbeli juttatással egyedülálló Európában. A legtöbb országban ugyanis nem támogatják anyagiilag a munkapiac hosszan történő elhagyását gyermeknevelés céljából.
- » A munkaképes korú, 15–54 éves nők közel 10%-a valamely nevelési ellátásban (GYES, GYED, GYET) részesülő inaktív kereső.
- » Ez meglátszik a foglalkoztatási adatokon is. A gyermeknevelés szempontjából talán leginkább érintett 30–34 éves korcsoportban a nők foglalkoztatási rátája több mint 20 százalékponttal alacsonyabb a férfiakénál, és messze elmarad a gyermeket nem nevelő nőkéttől is.
- » A szülők a kisgyermeküket általában leg hamarabb a GYED, GYES lejáratá után, két- és hároméves koruk között íratják be bölcsődébe, ritkább esetben családi napközibe. Döntő többségük azonban az óvoda megkezdéséig otthon nevelkedik.
- » Az utóbbi években ugyanakkor megnőtt a családi napközik fontossága, melyek sok szülő számára a bölcsődei ellátással szemben jelentenek alternatívát.
- » 2011 óta nőtt a családok adórendszeren keresztüli támogatása. Noha számos juttatás korábban is adómentes volt, a személyi-jövedelemadó csökkentésének lehetősége a gyermeknevelés jogán immár az első gyermektől megilleti a szülőket. A családi kedvezmény 2014 óta a fizetendő járulékokból is érvényesíthető.
- » A 2014. január 1-jén életbe lépő, családtámogatásokkal kapcsolatos változások legfontosabb elemei az alábbiak (GYED extra):
 - » A gyermek egyéves kora után időkorlátosság nélkül lehet kereső tevékenységet

folytatni a GYES, illetve a GYED juttatások megtartása mellett.

Amennyiben a családnak akkor születik kisgyermek, amikor még folyósítanak számára nevelési ellátást a korábban született gyermek után, úgy e mellé kaphatja az újszülött gyermek jogán járó ellátást. Korábban ilyen esetekben az egyikről le kellett mondani.

A felsőfokú tanulmányokat folytató diákok fix összegű GYED-ben (ún. diplomás GYED-ben) részesülhetnek.

Ikergyermek születése esetén kétféle helyett három évig jár a GYED.

» 2015. január 1-jén életbe lépett az „Első házások kedvezménye”. Az adókedvezményre friss házások jogosultak, amennyiben legalább egyikük első házasságát köti meg. Legfeljebb 24 hónapig nettó 5 000 forint kedvezményt jelent havonta.

BEVEZETÉS

A magyar családtámogatási rendszer mintegy húsz különböző ellátásból áll.¹ Ezek egyik célja a gyermeknevelés anyagi terheinek csökkentése olyan különböző pénzbeli vagy természetbeni juttatásokkal, melyekben a gyermeket nevelő családok közvetlenül részesülnek. Ilyenek például a családi pótlék, a csecsemőgondozási díj (CSED) (korábban terhességi-gyermekágyi segély (TGYÁS)), a gyermekgondozási díj (GYED), a gyermekgondozási segély (GYES), a gyermeknevelési támogatás (GYET), illetve számos, szociális alapon igénybe vehető ellátás (mint például a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény). Az ellátási rendszer második célja a családok mindennapjainak megkönnyítése meghatározott élethelyzetekhez igazított intézkedésekkel: például pótszabadság munkavállaló szülők számára, gyermekápolási táppénz beteg gyermek gondozására, gyermektartásdíj megelőlegezése válás esetén.

Az ellátások rendszere számos ponton változott az utóbbi években. Ezek a módosítások elsősorban (de nem kizárólagosan) a háromévesnél fiatalabb gyermeket nevelő családokat érintik, és nagy részük a kisgyermek melletti munkavállalást kívánja segíteni. Korábban ugyanis e korosztály tekintetében szinte kizárólagosan a gyermekek otthoni nevelése állt a támogatások középpontjában. Erre létesült 1967-ben a *gyermekgondozási segély* (GYES), majd 1985-ben a *gyermekgondozási díj* (GYED), amelyek jelenleg is a magyar családpolitika meghatározó elemei. (A GYES bevezetéséről lásd a keretes írást).

A TÁMOGATÁSOK EGY RÉSZÉ A KISGYERMEKEKET NEVELŐ CSALÁDOKAT SEGÍTI...

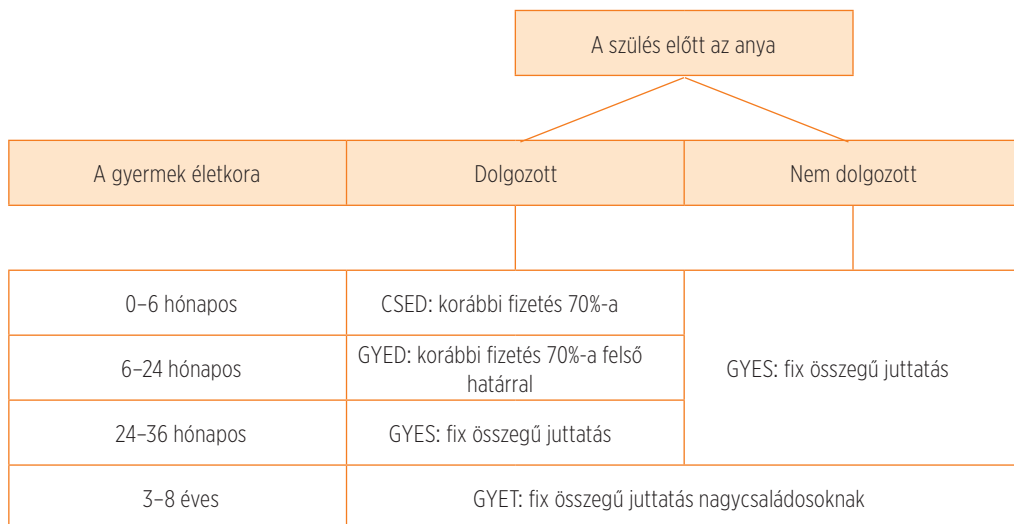
A magyar rendszer egyik jellegzetessége, hogy a családok anyagi helyzetüktől és munkahelyi pozíciójuktól függetlenül három éven keresztül mind részesülhetnek valamilyen pénzbeli juttatásban, amennyiben gyermeküket otthon kívánják gondozni és nevelni. (Hozzá kell tenni, hogy ezek a juttatások egyre inkább elveszítik „otthoni nevelést támogató” szerepüket. Erről a későbbiekben részletesen lesz szó.) Ez a legtöbb európai országban nem így működik: a GYES jellegű anyagi támogatások a legtöbb helyen előzetes munkaviszonyhoz kötöttek. Vagyis csak akkor járnak, ha a szülő a gyermek születése előtt folytatott kereső tevékenységet, és fizetés nélküli szabadságot vesz ki. De még ebben az esetben is általában sokkal rövidebb ideig folyósítható ilyen jellegű ellátás: egyes országokban csak néhány hónapig (Belgiumban például három hónapig, Franciaországban hat hónapig az első gyermek születése után), másokban legfeljebb egy évig (jellemzően a skandináv országokban).

Magyarországon ezzel szemben a családtámogatási rendszer minden szülőnek biztosít anyagi juttatást, amennyiben otthon szeretne maradni a gyermekével harmadik életévének betöltéséig. A munkavállaló szülők esetében ezek a juttatások (a CSED és a GYED) a kiesett fizetést kívánják kompenzálni, míg a szülés előtt nem dolgozó anyák² számára a GYES egy viszonylag alacsony, de fix összegű támogatást nyújt, emellett egy társadalmilag elfogadott státuszt is biztosít (*1. ábra*).

¹ Az ellátások alatt itt tág értelemben azokat a juttatásokat és különböző kedvezményeket értjük, melyekre azon egy okból lehetnek jogosultak a családok, mert gyermeket nevelnek.

² A GYED-re, a GYES-re és a GYET-re az apák is jogosultak, de az esetek döntő többségében az anya veszi igénybe, így a továbbiakban jellemzően róluuk lesz szó. 2013-ban mindössze 4 000 férfi részesült ilyen ellátásban, szemben a 250 ezer nővel. (A férfiak száma a GYED extra intézkedéssel várhatóan nőni fog a közeljövőben, mert jobban megérheti a családnak az anyáé helyett az apa keresete után igényelni a GYED-et – miközben nem kell otthon maradnia a kisgyermekkel, hanem keresete mellett kaphatja).

1. ábra. A magyar családtámogatási rendszer kizárólagosan a kisgyermekes családokat érintő pénzbeli ellátási formáinak szemantikusan ábrája

A munkavállaló anyák által kivehető szünelési szabadság hossza 24 hét. Ez alatt jár a *csecsemőgondozási díj* (CSED, korábban TGYÁS), amelyre az az anya jogosult, aki a szülést megelőző két éven belül 365 napon át biztosított volt. Továbbá, vagy a biztosítás tartama alatt vagy a biztosítás megszűnését követő negyvenkét napon belül szül, vagy a biztosítás megszűnését követően negyvenkét napon túl a baleseti táppénz folyósításának ideje alatt vagy a folyósítás megszűnését követő huszonnyolc napon belül szül. Mértéke a napi átlagkereset 70%-a, és a (társadalombiztosító által) folyósítható összegnek nincsen felső korlátja. Járulékokat nem vonnak belőle, de személyi jövedelemadó előleget igen. Ez tehát a munkavállaló nők esetében viszonylag magas szinten kompenzálja a kiesett jövedelmüket a gyermekük megszületése utáni fél évben.

2013-ban a folyósított TGYÁS átlagos havi bruttó összege 131 611 forint/fő volt, és

havonta átlagosan 24 230-an részesültek benne (OEP Statisztikai Évkönyv, 2013). Az igénybevevők száma 2009-ig évente stabilan 30 ezer körül volt, 2011 óta pedig 24 000 és 25 000 között mozog. Ennek feltételezett oka az a 2010. május 1-jén érvénybe lépő módosítás,³ amely a korábbi 180 napról 365 napra emelte a jogosultsághoz szükséges biztosítás tartamát.

A szünelési szabadság lejártá után és a CSED (TGYÁS) folyósítását követően a gyermeket nevelő szülő *gyermekgondozási díjra* (GYED) jogosult, amennyiben fizetés nélküli szabadságot vesz ki. Ahogy alább, a 2014 óta hatályos változások ismertetésénél látni fogjuk, a fizetés nélküli szabadság a gyermek egyéves koráig feltétele a GYED folyósításának, a második évben azonban már nem az. A GYED összege, akár a CSED-é, a naptári napi átlagkereset 70%-a, ám a CSED-del ellentétben maximalizált: havonta legfeljebb a mindenkori minimálbér kétszeresének 70%-a lehet. Vagyis 2013-ban

³ 2009. évi LXXIX. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény, valamint egyes szociális tárgyú törvények módosításáról.

bruttó 137 200 forint volt, 2014-ben bruttó 142 100 forint, 2015-ben pedig bruttó 147 000 forint a maximálisan folyósítható összeg. Összegéből 10% nyugdíjjárulékot, valamint személyi jövedelemadó előleget vonnak. Havonta mintegy 80 000 szülő (döntő többségükben anyák) veszi igénybe a GYED-et, és az igénybevevők mintegy 22 százaléka részesül a maximális összegben. Az átlagosan folyósított összeg bruttó 99 320 forint volt 2013-ban (OEP Statisztikai Évkönyv, 2013).

Azok a szülők, akik a gyermek születése előtt nem rendelkeztek a CSED, illetve a GYED igényléséhez szükséges biztosítási jogviszonnyal, illetve e két juttatás kiszámlálásához figyelembe vehető jövedelemmel, a gyermek születésétől egészen hároméves koráig *gyermekgondozási segélyre* (GYES) jogosultak. Szintén erre jogosultak a gyermek harmadik életévének betöltéséig azok a szülők, akik gyermekük kétéves koráig GYED-ben részesültek. A GYES fix összegű: azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével (2008 óta havonta bruttó 28 500 Ft), melyből 10% nyugdíjjárulékot vonnak le. Ikergyermekes esetén a GYES összege azonos az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 200%-ával. A GYES-t igénybevevők havi átlagos száma 2013-ban 161 274 volt, ami a GYED-et igénybevevők duplája. Ennek oka egyrészt, hogy a GYES alanyi jogon jár, másrészt pedig hogy folyósítása akár három éven keresztül is történhet, míg a GYED folyósításának időtartama legfeljebb másfél év (előtte fél évig jár a CSED).

A továbbiakban még két ellátást ismeretünk röviden. Az első, az anyasági támogatás az eddig taglalt ellátásokkal szemben egyszeri juttatás, amely a gyermek születése után kerül folyósításra, és alanyi jogon jár, amennyiben a várandós nő legalább négy alkalommal (koraszülés esetén legalább egyszer) terhesgondozáson vett részt. Mértéke a gyermek születésekor érvényes leg-

kisebb öregségi nyugdíj 225%-a, ikergyermekes esetén 300%-a, vagyis egy gyermek születése esetén 64 125 forint, ikergyermekes esetében 85 500 forint.

A második ellátás, a *gyermeknevelési támogatás* (GYET) nem a három év alatti gyermeket nevelő, hanem a nagycsaládok anyagi helyzetén kíván segíteni. Abban az esetben jár az anyának vagy az apának, ha háztartásukban legalább három kiskorút nevelnek. Az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegével azonos havi támogatás (havi bruttó 28 500 Ft, melyből 10% nyugdíjjárulékot vonnak le), a legkisebb gyermek 3. és 8. életéve között jár, vagyis a GYES lejárta után ad kiegészítő támogatást a nagycsaládoknak. 2013-ban havonta mintegy 37 000 fő vette igénybe. A GYET mellett 30 órát meg nem haladó időben lehet munkát vállalni, illetve korlátlanul, amennyiben a munkavégzés a szülő otthonában történik.

... MÍG MÁSIK RÉSZÜK A GYEREKKOR VÉGÉIG JÁR

A fent taglalt támogatásokban az a közös, hogy a kisgyermekes családokra fókuszálnak, többségük az első három évben. Ezután ezek a támogatások megszűnnek, kivéve a nagycsaládosok esetében a GYET-et.

A *családi pótlék* az egyik olyan juttatás, amelyet a fentiekkel szemben a születéstől fogva a nagykorúságig havonta folyósítanak minden családnak. Két ellátást foglal magába: a *nevelési ellátást* és az *iskoláztatási támogatást*. A *nevelési ellátás* alanyi jogon jár a családoknak, vagyis – a még nem tanköteles gyermekekre való tekintettel – körülbelül hatéves korig havonta részesülnek belőle. Ezután kezdődik az *iskoláztatási támogatás* folyósítása, mely a tankötelesség teljesítéséhez van kötve, vagyis a gyermek 16 éves koráig vehető igénybe, illetve legfeljebb a 20. életéve betöltéséig, amennyiben közoktatási intézményben

A GYES 1967-ES BEVEZETÉSE: CSALÁDPOLITIKAI ÉS MUNKAPIACI INTÉZKEDÉS

Az 1950-es évek közepétől – nem függetlenül az abortusz 1956. évi liberalizációjától – roppant mértékben csökkent a születésszám Magyarországon: a teljes termékenységi arányszám 1954-ben még három volt, az évtized végére pedig 2,1 alá esett, ami erőteljesen aggasztotta a politikai vezetést. Eközben rohamosan nőtt a nők – központilag kívánatos – munkaerő-piaci részvétele: 1949-ben a 15 és 54 éves nők 35%-a dolgozott, 1960-ra pedig már minden második nő jelen volt a munkapiacra (Horváth 1986). Leginkább az iparban dolgoztak, hiszen a munkahelyeket elsősorban az erős iparosítás hozta létre. A legtöbb nőnek mellesleg „kettős” munkanapja volt. A nehéz ipari munka után még a gyerekek körüli teendők és a háztartási munka nagy része is rájuk hárult, ami azért volt nagyon megterhelő, mert háztartási gépek ekkor még nem könnyítették meg az otthoni munkát (Schadt 2000). Várható volt, hogy az 1950-es évek eleji magas születésszámok miatt nagyszámú új belépőre kell számítani a munkapiacra, ami munkaerő-túlkínálathoz fog vezetni (Miltényi 1971). Márpedig munkanélküliség ideológiai okokból nem létezhetett, vagyis valamilyen megoldást kellett találni a munkapiaci résztvevők számának csökkentésére.

Mindezen okok – a gyermekvállalási kedv növelése; a nők túlterheltségének enyhítése; a túlkínálat csökkentése a munkapiacra – miatt döntött úgy a központi vezetés, hogy 1967-ben a dolgozó nők számára bevezeti a húszhetes szülési szabadság lejáratja után bizonyos feltételek mellett igénybe vehető *gyermekgondozási segélyt* (GYES-t), amely abban az esetben járt, ha az anya kereső

tevékenységét szüneteltetve otthon maradt gyermekével. Első körben a gyermek két és fél éves koráig járt, majd – amikor 1969-ben az első igénybevevők gyermekei tömegesen bölcsődébe kerültek volna, és kiderült, hogy nincs elég bölcsődei férőhely – meghosszabbították három évre. A segély akkor is fix összegű havi juttatás volt, mely a női átlagbér 40%-ának felelt meg. Ezzel európai viszonylatban bőkezű módon kompenzálta a munkaerőpiac elhagyása miatt kieső jövedelmet. Nem csoda, hogy nagy népszerűségnek örvendett: már az első években a jogosult nők 67%-a vette igénybe, 1977-ben pedig az összes aktív korú nő 13%-a GYES-en volt, és döntő többségük a teljes jogosultsági időt kihasználva három évig otthon maradt (Horváth 1986).

A rendszerváltás után a GYES megmaradt, ám a munkapiac átalakult: megszűnt a korábbi teljes foglalkoztatottság, mely garantálta a nők számára a munkahelyükre való visszatérést a GYES lejáratja után. Ugyanakkor megnöttek a karrierlehetőségek, és előtérbe került az egyéni előremenetel fontossága, mely hátrányosan érinti azokat, akik több évre kimaradnak a munkapiacról. Eltűntek tehát azok a körülmények, melyek a GYES bevezetéséhez vezettek, és kétséges, hogy a mai környezetben van-e bármiféle termékenységnövelő hatása. Bevezetése után sem volt ilyen szempontból egyértelmű az „eredmény”. Az éves termékenység ugyan valamelyest nőtt a GYES bevezetését követően, ám nem sokkal később ismét csökkenésnek indult. Vagyis ha volt is pozitív hatása a születésszámok alakulására, akkor is legfeljebb rövid távon növelte a gyermekvállalási kedvet. Munkapiaci hatásai azonban máig érezhetőek, hiszen azóta is évről évre a munkaképes korú nők mintegy 10 százaléka (mintegy 250 ezer fő) nevelési ellátásban részesülő inaktív kereső.

tanuló jogviszonnyal rendelkezik (sajátos nevelési igényű tanuló esetében a 23. életévének betöltéséig). Összege 2008. január óta az egygyermekes, kétszülős családok esetében változatlanul havi nettó 12 000 Ft, mely összeg gyermekenként nő, és egyedülálló szülő esetében magasabb. A családi pótlékban részesülő családok aránya évek óta eléri a 99%-ot.

A másik olyan juttatás, mely a családokat a gyermek nevelése során – a 2015-ben érvényben lévő jogszabályok szerint – végig elkíséri, a *családi adókedvezmény*. A korábbi, csak nagycsaládosokat érintő adókedvezmény széles körű kiterjesztésére 2011-ben került sor.⁴ Ez az adóelőleg megállapítását megelőzően a magánszemély összevont adóalapját csökkenti. A személyi jövedelemadó mértéke egy gyermek után havi 10 000 Ft-tal, két gyermek után összesen 20 000 Ft-tal, három vagy több gyermek után gyermekenként legfeljebb 33 000 Ft-tal csökkenthető. A kedvezményt már a gyermeküket váró szülők is igénybe vehetik, a várandósság 91. napjától. Ha a család a személyi jövedelemadóból nem tudja érvényesíteni a családi adókedvezmény összegét, akkor ezt 2014 óta meg tudja tenni az általa fizetett járulékból is: a családi járulékkedvezmény csökkenti a biztosított által fizetendő természetbeni és pénzbeli egészségbiztosítási járulék és nyugdíjjárulék együttes összegét.

Az igénybevételel kapcsolatos adatokra egyelőre csak a Nemzetgazdasági Minisztérium nyilatkozatai alapján támaszkodhatunk. Ezek szerint 2014-ben mintegy 900 ezer szülő részesült családi kedvezményben, és ők összesen mintegy 197 milliárd forinthez jutottak a kedvezménynek köszönhetően.

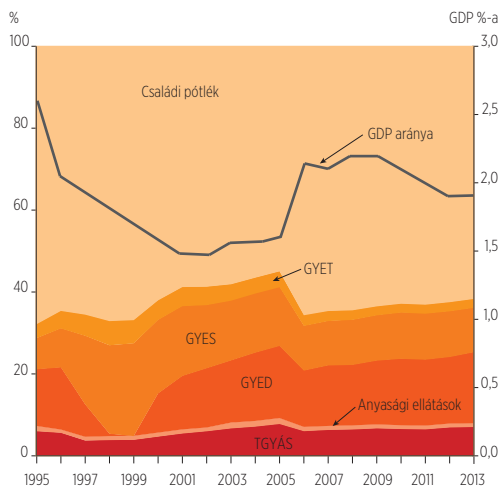
MAGYARORSZÁG EURÓPAI VISZONYLATBAN SOKAT KÖLT A CSALÁDOKRA

A családtámogatások fogalomköre lehet tágabb vagy szűkebb, attól függően, hogy mely juttatásokat, intézkedéseket vesszük figyelembe. Szűk értelemben vett családi támogatások alatt elsősorban a családnak közvetlenül folyósított pénzbeli ellátásokat tekintjük, míg tág értelemben ehhez még hozzájöhhetnek a kisgyermekes nappali ellátására költött állami kiadások, az oktatásra költött kiadások, vagy akár azok a családokra fordított szociális kiadások is, melyeket nemcsak ők, hanem egyéb társadalmi csoportok is igénybe vesznek (pl. egészségügyi ellátás, lakhatási támogatások stb.)

Amennyiben a szűk értelemben vett családtámogatási kiadásokat vesszük figyelembe (nevezetesen a TGYÁS-t, az anyasági támogatást, a GYED-et, a GYES-t, a GYET-et és a családi pótlékot), úgy a magyar állam 2013-ban a GDP 1,9 százalékát, összesen 544 milliárd 531 millió forintot költött ezekre a juttatásokra (KSH, Szociális statisztikai évkönyv, 2013). Ez az arány 2006 óta stabilan 2 százalék körül alakult (2. ábra). A kiadások döntő hányadát, 62%-át a családi pótlék teszi ki, hiszen ez érinti a legtöbb családot: 2013-ban havonta összesen 1 millió 150 ezer családnak folyósították 1 millió 841 ezer gyermek után. GYED-re ugyanebben az évben az állam a családtámogatási kiadások 17%-át költötte. Ahogy láttuk, havonta körülbelül 80 ezer jogosultat érint, így ez a jogosultak számához képest magas arány a juttatás bőkezű mivoltáról árulkodik. GYES-re a kiadások 11%-a jutott, míg TGYÁS-ra 7%-a, GYET-re pedig a 2%-a. Ez utóbbi az az ellátás, amely egyszerre alacsony összegű, és igénybevevőinek száma is viszonylag csekély.

⁴ 2011 előtt csak a három- és többgyermekes családok vehettek igénybe adókedvezményt, havonta gyermekenként 4 000 forint értékben.

2. ábra. Egyes pénzbeli családi támogatásokra fordított kiadások százalékos megoszlása az ellátás formája szerint, és arányuk a GDP százalékában, 1995–2013

Forrás: KSH, 2014.

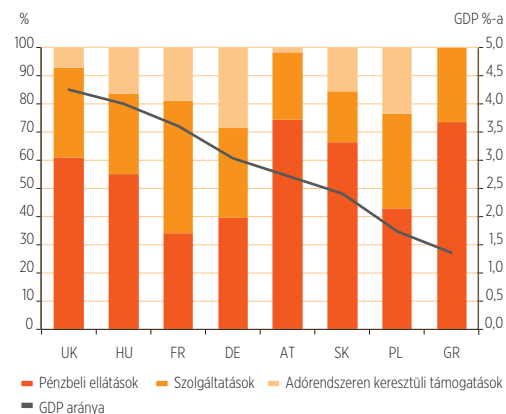
Megjegyzés: A GYED-et 1995-ben a Bokros-csomag részeként eltörölték, ezért tűnik el 1998-ban és 1999-ben a kiadási oldalon. 2000-ben ismét bevezették.

Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) a nemzetközi elemzéseiben a családpolitikára jutó kiadásokat tágabban értelmezi. A pénzbeli ellátásokhoz hozzáveszi egyrészt a „szolgáltatásokat”, melyek elsősorban a kisgyermek nappali ellátására fordított kiadásokat takarják, másrészt az adórendszeren keresztül juttatott kedvezményeket, melyek nemcsak a személyi jövedelemadó-kedvezményeket foglalhatják magukba, hanem pl. egyes családi juttatások adómentességét is. Az így számított családpolitikára szánt kiadások a GDP arányában nagy szórást mutatnak Európában. A legtöbbet az Egyesült Királyságban költenek ilyen jellegű támogatásokra, a GDP 4,6%-át, míg a legkevesebbet a dél-európai államok szánnak rá. Görögország a sereghajtó, a GDP csak 1,4%-át költi a családokra. Magyarországon ez az arány igen magas, az

OECD definíciója szerinti meghatározásban mintegy 4%. Ez nemcsak a déli államok kiadásait haladja meg, hanem olyan nyugat- és kelet-európai államokét is, mint Ausztria, Németország, Franciaország, Szlovákia vagy Lengyelország (3. ábra).

Az országok döntő többsége a pénzbeli juttatásokra fordítja a legtöbbet: az élen járó Egyesült Királyság a kiadások 61%-át erre költi, míg Magyarországon ez az arány 55%. Az itt bemutatott országok közül csak Franciaország jelent ez alól kivételt, ott ugyanis a szolgáltatásokra költik a családokra fordított kiadások 47%-át, míg pénzbeli juttatásokra a 34% jut. Jellemzően a családok adórendszeren keresztül történő támogatása teszi ki a kiadások legalacsonyabb hányadát, és van olyan ország, mely egyáltalán nem rendelkezik ilyen jellegű támogatási formával. 2011-ig Magyarországon is elenyésző volt, 2011-ben azonban már a támogatások 15 százaléka (a GDP 0,7%-a) ilyen jellegű volt. Szolgáltatásokra is eltérő mértékben költenek az államok. Magyarországon az összes családra fordított kiadás 29%-a jut ilyen típusú támogatási formára.

3. ábra. Családtámogatásra fordított kiadások a GDP arányában néhány európai országban, és megoszlásuk a kiadás jellege szerint, 2011

Forrás: OECD Family Database.

AZ UTÓBBI ÉVEK CSALÁDPOLITIKAI VÁLTOZTATÁSAINAK KETTŐS CÉLJA VOLT

2014. január 1-jétől a családpolitikai rendszer nagymértékű átalakítása valósult meg.⁵ Ennek alapvetően két célja volt. Egyrészt a korábbi gyermekvállalás ösztönzése, hiszen a nők átlagos életkora gyermekük születésekor nagyon megnőtt az utóbbi évtizedben (lásd 3. fejezet), ami azt a veszélyt rejt magában, hogy végül kevesebb gyermeket vállalnak, mint amennyit eredetileg szerettek volna. Másrészt pedig a kisgyermekes anyák munkavállalásának elősegítése, hiszen Magyarországon (ahogy a későbbiekben látni fogjuk) nagyon alacsony a három éven aluli gyermeket nevelő anyák foglalkoztatottsága.

A korábbi rendszernek két olyan eleme is volt, amely anyagilag hátrányosan érintette a gyermeket vállaló diákokat, illetve a kis korkülönbséggel több gyermeket vállalókat. Egyrészt mivel a kereső tevékenységet nem folytató tanulók, felsőfokú iskolai hallgatók nem rendelkeztek a GYED kiszámításához figyelembe vehető jövedelemmel, csak abban az esetben részesülhettek GYED-ben, ha munkába álltak gyermekvállalás előtt. Ez a családalapítást akár több évvel is eltolhatta, hiszen a munkahely megtalálására fordított, valamint az ott töltött idő – mely lehetett igen hosszú, amennyiben, nem elítélhető módon, egy biztos munkahelyi pozíció megtalálása a cél – is késleltette a gyermekvállalást. Az új jogszabály ezen változtatott: a felsőfokú intézmények nappali tagozatán folytatott tanulmányok ideje alatt született gyermek után is jár a GYED egy évig, amennyiben az anya két aktív félét meghaladó hallgatói jogviszonnyal rendelkezik. A GYED összege ez esetben – tanulói státusztól függően – egyenlő a jogosultság

kezdőnapján érvényes minimálbér összegével (2015-ben bruttó havi 105 000 Ft-tal) vagy a jogosultság kezdőnapján érvényes garantált bérminimum 70%-ával (2015-ben bruttó 85 400 Ft-tal). Az Országos egészségbiztosítási pénztár (OEP) előzetes adatai szerint 2014-ben 394 *diplomás GYED* került folyósításra.

A korábbi rendszer a felsőfokú tanulmányokat folytató, gyermekvállalás előtt álló fiatalok mellett azokat a családokat is hátrányosan érintette, akik egymás után hamar vállaltak több gyermeket. Amennyiben ugyanis az egyes támogatások (GYES, GYED) lejártá előtt született meg a következő gyermek, akkor vagy az éppen folyósított ellátást állították le, vagy az újszülött gyermek után járó ellátás (TGYÁS, GYED vagy GYES) nem került folyósításra. Az egy háztartásban nevelkedő gyermekek után ugyanis a család csak az egyik ellátást (választása szerint a magasabb összegűt) vehette igénybe. Ezt a korlátozást is feloldotta a 2013. decemberi jogszabály. Azóta, amennyiben úgy születik meg a család kisebb gyermeke, hogy az előző gyermekre tekintettel még kapnak GYED-et vagy GYES-t, úgy az továbbra is folyósításra kerül, miközben az újszülött után is megkapják az új juttatást. Egy megkötés van ezzel kapcsolatban, mégpedig, hogy GYES-ből (ikergyermekek esetét kivéve) egyszerre kettőnél több ellátás nem folyósítható. 2014-ben 17 852 esetben került sor több ellátás egyszerre történő folyósítására. Ez a legtöbb esetben két GYES folyósítását jelentette.

Az anyák könnyebb munkavállalása által valósulhat meg, hogy a gyermek egyéves kora után megszűnt az a korlátozás, mely a juttatások elvesztéséhez vezetett kereső tevékenység folytatása esetén.

⁵ 2013. évi CCXXIV. törvény egyes törvényeknek a gyermekgondozási ellátások átalakításával, valamint a szociális hozzájárulási adó megfizetése alóli kedvezmény bővítésével összefüggő módosításáról.

A GYED esetében korábban a folyósítás teljes ideje alatt (a gyermek kétéves koráig) szüneteltetni kellett a munkavégzést, ellenkező esetben megvonták a díj teljes összegét. Ez bármilyen munkaviszonyra vonatkozott. A GYED magas jövedelem-kompenzációja miatt (a napi átlagkereset 70%-a) ez a szabályozás egyértelműen arra ösztönözte a nők többségét, hogy ne térjenek vissza a munkaerő-piacra a gyermek kétéves kora előtt. Ez a korlátozás azoknak jelentett elsősorban nehézséget, akik a gyermek otthoni gondozása mellett tudtak volna alkalmanként vagy heti néhány órában „bedolgozós” munkát vállalni. Pedig ennek több előnye is van: kapcsolatban marad az anya a munkapiaccal, munkáltatójával; plusz jövedelemhez jut a család; és az anya az élet más területén is fontosnak érezheti magát, nem csak a gyermeknevelés terén. Ez korábban nem valósulhatott meg, és az a tény, hogy a GYED mellett részmunkaidőben sem lehetett dolgozni, teljesen rugalmatlanná tette a rendszert. Ez – a GYED természetéből adódóan (a munkapiacon fix pozícióval rendelkezőknek folyósítják) – épp a munkapiachoz erősen kötődő nők munkavállalását lehetetlenítette el.

A GYES esetében annyival volt rugalmasabb a folyósítás, hogy a gyermek egyéves kora után részmunkaidőben (heti legfeljebb harminc órában) lehetett mellette dolgozni, illetve korlátozás nélkül, amennyiben a munkavégzés a szülő otthonában valósult meg. Ezen anyák számára, akiknek többnyire nem volt biztos pozíciójuk a munkapiacon (máskülönben a magasabb GYED-et kapták volna), a részmunkaidős állások alacsony száma okozta elsősorban a nehézséget. Amennyiben az anya a gyermek hároméves kora előtt munkába szeretett volna állni, de ez csak teljes munkaidőben volt lehetséges, úgy elveszett a GYES összege. Ráadásul 2012 előtt a munkáltató nem volt köteles részmunkaidős állást biztosítani a három év alatti gyermeket nevelő szülőknek, tehát nem volt biztosítva a részmunkaidős foglal-

koztatás. A 2013-as törvény feloldotta tehát ezeket a korlátozásokat: a gyermek egyéves kora után mind a GYED, mind a GYES mellett korlátlanul lehet kereső tevékenységet folytatni, illetve a gyermeket bölcsődébe írni (korábban erre GYED mellett nem volt lehetőség). Ezzel együtt lényegében megváltozott ezeknek a juttatásoknak a korábbi szerepe. Most már nem jövedelem-kompenzációt nyújtanak a gyermekükkel otthon maradó anyáknak (noha ez a funkciójuk is megmaradt), hanem bérük mellett kaphatják, ami a GYED esetében egy éven keresztül viszonylag bőkezű kiegészítés. A maximális GYED-ben részesülők esetében mintegy nettó 100 ezer forint adódik hozzá jövedelmükhöz. GYED mellett illetve GYES mellett 30 órát meghaladóan több, mint 29 000 ember vállalt munkát 2014-ben.

A módosításokat az teszi teljessé, hogy a 2012 júliusában hatályba lépett új Munka Törvénykönyve már a versenyszférában is kötelezi a munkaadót, hogy a három éven aluli gyermeket nevelő munkavállaló számára, annak kérésére, részmunkaidős foglalkoztatást biztosítson (a közszférában dolgozókra ez 2010 óta vonatkozik). Ez alapvetően napi 4 órás foglalkoztatást jelent, ám közös meg egyezés esetén ettől eltérő munkavállalás is megvalósulhat. A három és több gyermeket nevelő szülők egészen a legkisebb gyermek öt éves koráig élhetnek ezzel a lehetőséggel. Ezt mellesleg számos járulékkedvezmény egészíti ki, melyeket a gyermeknevelési szabadságról visszatérő anyákat foglalkoztató munkáltatók igényelhetnek.

Az új Munka Törvénykönyve megszüntette ugyanakkor a szülők felmondási védelmét, amely korábban a gyermek hároméves koráig megillette őket, akár visszatértek a munkapiacra, akár fizetés nélküli szabadságon voltak gyermeknevelés miatt. Az új szabályozás szerint csak a második esetben áll a munkavállaló felmondási védelem alatt. Amennyiben azonban visszatér a munkahelyére, munkaviszonya (rendes) felmondással megszüntethető (bizonyos

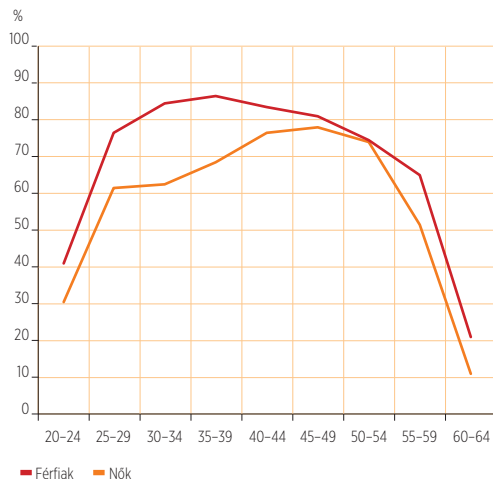
korlátozásokkal, pl. a gyermekét egyedül nevelő szülő esetében így nem szüntethető meg).

Elsősorban hosszú távon fog megmutatkozni, hogy ezek az intézkedések hogyan fognak hatni a női munkavállalásra, hogy a pozitív elemek mennyiben segítik az érintett nőket a munkapiacra való visszatérésben. Ehhez nemcsak a társadalom hozzáállásának kell megváltoznia a kisgyermekes anyák irányába – elfogadni a korábbi anyai munkavállalást –, hanem elengedhetetlen, hogy a szülők számára megfelelő, kisgyermekes nappali ellátását biztosító intézmény álljon rendelkezésre.

A KISMAMÁK FOGLALKOZTATÁSÁT ELŐSEGÍTŐ INTÉZKEDÉSEK FONTOSSÁGA

Magyarországon alapvetően a kétkeresős családmodell a jellemző, vagyis a nők munkapiaci részvétele ugyanannyira magától értetődő, mint a férfiaké. Ugyanakkor a kisgyermekes anyák általában több évre elhagyják a munkaerő-piacot, hogy gyermekeiket maguk tudják otthon gondozni. A GYES bevezetése óta ez vált a társadalmi normává, és a legtöbb anya – ill. a fő családfenntartó szerepét ekkor magára vállaló apa – számára nyilvánvaló, hogy két vagy több gyermek vállalása esetén a munkapiacról való kimaradás a 6–8 évet is elérheti. Ezzel is magyarázható, hogy nálunk roppant nagy különbség van a nők és a férfiak foglalkoztatási rátája között, mely elsősorban a főbb gyermekvállalási életkorokban mutatkozik meg. A 25 és 29 év közötti nők foglalkoztatási rátája mintegy 15 százalékponttal, a 30 és 34 év közötti nőké pedig több mint 20 százalékponttal alacsonyabb a férfiakénál (4. ábra). Míg ugyanis a férfiak foglalkoztatása növekszik ezekben az életszakaszokban, addig a nőké lényegében stagnál, és csak 35 éves koruk után kezd el emelkedni.

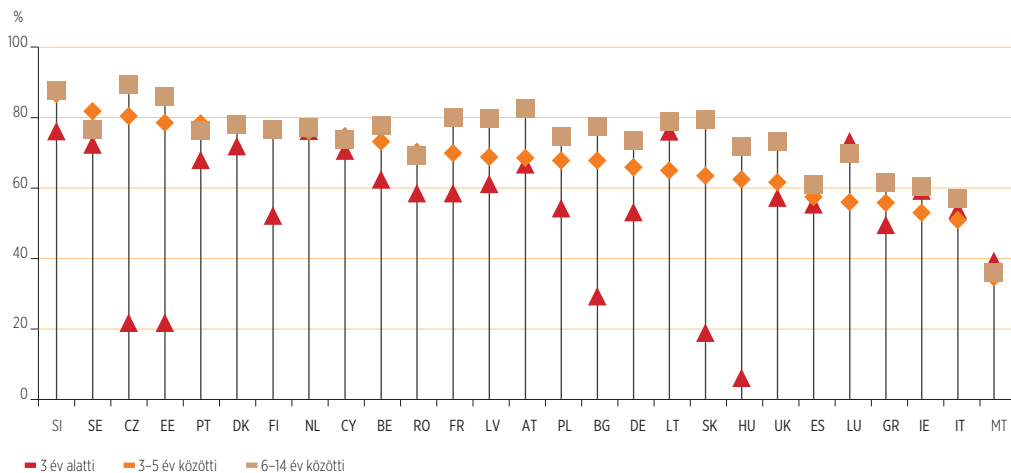
4. ábra. 20 és 49 év közötti nők és férfiak foglalkoztatási rátája korcsoportonként, 2013

Forrás: KSH, STADAT adatbázis.

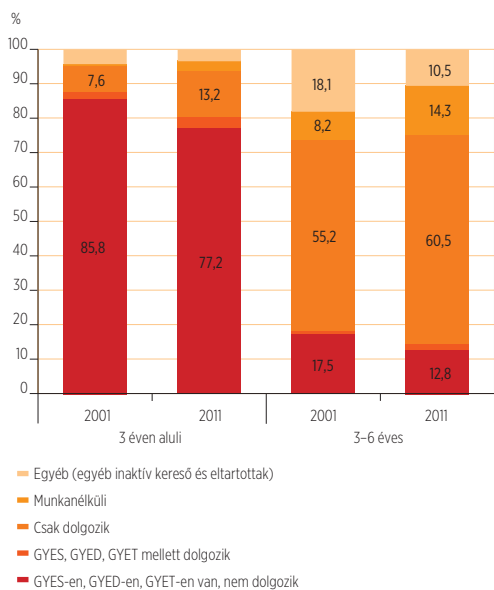
A nők alacsony foglalkoztatása elsősorban az anyák alacsony munkaerő-piaci részvételeként tudható be. Ugyanis nagy, mintegy 15 százalékpontos különbség van a 15 és 54 éves nők, ill. az ugyanebbe a korosztályba tartozó, de 15 éven aluli gyermeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája között: az előbbieké 67%, az utóbbiaké 52% (OECD Family Database, 2011-es adat). Az anyák „lemaradását” pedig elsősorban a három éven aluli gyermeket nevelők alacsony foglalkoztatottsága okozza, mely hazánkban a legalacsonyabb az Európai Unióban, mindössze 6 százalék (5. ábra). Az utánunk következő Szlovákiában 18%, és egyes országokban a 70%-ot is meghaladja. Itt az anyák rendszerint fél-egy évet töltenek otthon gyermekükkel, és utána ismét munkába állnak (sok esetben részmunkaidőben). Magyarországon, miután a legkisebb gyermek betöltötte a hároméves kort, a nők foglalkoztatási rátája ugrásszerűen megnő, és immár 62%. Majd amikor a gyermekek betöltik a hatéves kort, megközelítjük az európai átlagot, ekkor már az anyák 71 százaléka dolgozik.

5. ábra. Anyák foglalkoztatási rátája a legkisebb gyermek életkora szerint az Európai Unióban, 2011

Forrás: OECD Family Database.

6. ábra. Kisgyermekes anyák megoszlása a legkisebb gyermek életkora és foglalkoztatottság szerint a népszámlálások időpontjában

Forrás: KSH, népszámlálási adatok; saját számítás.

Az utóbbi két népszámlálás adatait összehasonlítva ugyanakkor megfigyelhető, hogy 2001 és 2011 között nőtt a kisgyermekes anyák munkaerő-piaci részvétele. 2001-ben

a 3 éven aluli gyermeket nevelő nők 86%-a nem dolgozott, és otthoni nevelést támogató pénzügyi ellátásban részesült, míg ez az arány tíz évvel később 77% lett. A csak dolgozók aránya eközben 8 százalékról 13 százalékra nőtt. A kettő kombinálása – vagyis a munkavállalás valamelyik ellátás mellett – mindkét évben igen alacsony volt, noha ez is emelkedett valamelyest: 2%-ról 3%-ra. Azok a nők, akiknek legkisebb gyermeke 3 és 6 év közötti volt, az esetek 55 százalékában dolgoztak 2001-ben, míg ez az arány 61 százalék volt 2011-ben. Ugyanakkor számottevő a munkanélküliek arányának növekedése: ők az anyák 14%-át tették ki a legutóbbi népszámláláskor.

BÖLCSŐDÉK, CSALÁDI NAPKÖZIK ÉS ÓVODÁK

Ahhoz, hogy a kisgyermekes anyák munkát tudjanak vállalni, elengedhetetlen, hogy gyermeküket megfelelő felügyeletre tudják bízni a munkaidejük alatt.

Magyarországon alapvetően kétfajta intézmény biztosítja a három év alatti gyermekek napközbeni ellátását: a *bölcsődék* és a *családi napközik*. Létezik egy harmadik

ellátási forma is, a „házi gyermekfelügyelet”, mely során a gyermekről (illetve amennyiben többgyermekes családról van szó, esetlegesen a testvérekről is) egy személy gondoskodik az otthonában, ám 2013-ban országosan összesen 117 gyermek részesült ilyen ellátásban, ezért nem részletezzük.

A bölcsődék alapvetően húszhetes kortól hároméves korig nyújtanak nappali ellátást a munkavállaló szülők gyermekeinek. A rendszerváltáskor igen kiterjedt bölcsődei hálózat működött az országban 1 003 intézménnyel (1990-es adat), ám ez a rá következő években leépült. A bölcsődék száma 2004 óta emelkedik, ekkor 527 intézmény működött az országban, míg 2013-ra ez a szám már elérte a 724-et.

Ezzel párhuzamosan a beíratott gyermekek száma és aránya is évről évre nő, 2013-ban 36 819 gyermeket gondoztak bölcsődében, a három éven aluli gyermekek 13,7 százalékát. Ez az arány az utóbbi években kezdett el látványosan emelkedni, 2008-ig stabilan 10 százalék körül volt. Az emelkedés együttesen tudható be a bölcsődék számnövekedésének és a születésszám csökkenésének.

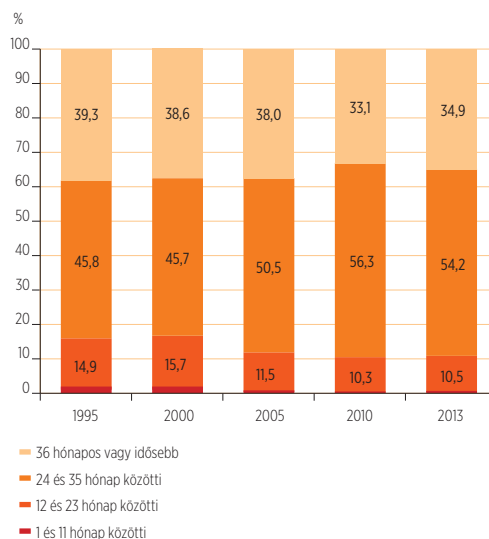
A bölcsődék döntő többsége (2013-ban 655 intézmény) önkormányzati fenntartású, míg a többit nonprofit szervezet (48 intézmény), illetve egyházak, társas vállalkozások vagy a központi költségvetés (21 intézmény) üzemelteti és finanszírozza.

A beíratott gyermekek életkor szerinti megoszlása szorosan összefügg a pénzbeli ellátások folyósításának hosszával: a gyermekek 90%-a kétévesnél idősebb, legnagyobb részük két és három év közötti (7. ábra). Ugyanakkor a gyermekek egyharmada úgy jár bölcsődébe, hogy már betöltötte a hároméves kort is.⁶

A bölcsődék finanszírozása átalakult az utóbbi években. 2011-ig csak az élelmezés nyersanyagköltségéért lehetett térítési díjat kérni, majd a nyersanyagköltség legfeljebb

50%-át kitevő rezsiköltség egy ellátottra jutó napi összege is a térítési díj része lett. 2012 óta a bölcsődék a napközbeni ellátásért és gondozásért is kérhetnek térítési díjat, melynek létéről és mértékéről a fenntartó határoz. 2013-ban az intézmények 42%-ában (309 intézményben) kellett a szülőknek gondozási díjat fizetniük, ami mintegy 10 000 gyermeket érintett havonta, vagyis a bölcsődébe járó gyermekek egyharmadát (KSH, Szociális statisztikai évkönyv, 2013). A hatályos jogszabály szerint a gyermekek egy része után nem kötelezhető térítési díj fizetésére a gondviselő: a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermek, a tartósan beteg vagy fogyatékos gyermek, a három- vagy többgyermekes család gyermeke, illetve a védelemben vett gyermek. 2013-ban így, alanyi jogon összesen 11 133 gyermek mentesült a gondozási díj alól.

7. ábra. A bölcsődékbe beíratott gyermekek megoszlása korcsoportok szerint, 1995–2013

Forrás: KSH, 2014.

Megjegyzés: Az 1-11 hónapos gyermekek alacsony száma miatt a látható összesített értékek nem teszik ki pontosan a 100%-ot.

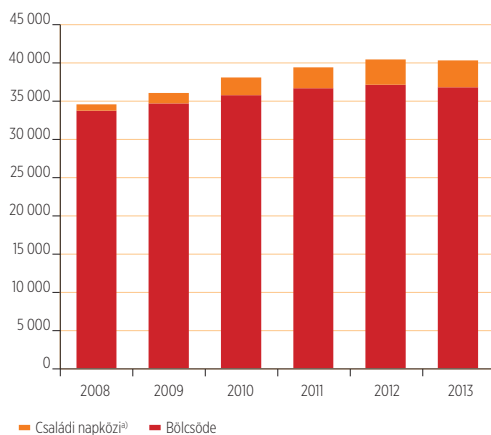
⁶ Meg kell jegyezni, hogy a gyermekek életkora a május 31-én betöltött életkort jelenti, vagyis a harmadik életévüket betöltötték ósztló kerülnek óvodába.

A kisgyermek nappali ellátásának másik formája Magyarországon a *családi napközi*, melynek keretében a 20 hetes kort betöltött, de 14 éven aluli gyermekeket látják el egész nap vagy – a nagyobb gyermekek esetében – iskolai, óvodai időn kívül. A családi napközi szolgáltatást nyújtó személynek egy negyven órás tanfolyamot kell elvégeznie, és a napközi működését a szakhatóságoknak kell engedélyezniük. Az állami normatíva a bölcsődei 54%-a (KSH, Statisztikai Tükör 2014/82), ami miatt itt nagyobb a térítési díjat kérő intézmények aránya. A családok az esetek 96%-ában fizetnek gondozási díjat, míg ez 67% a bölcsődék esetében. Noha sem a bölcsődékre, sem a családi napközire vonatkozóan nincsenek pontos adataink a fizetendő díjakról, az utóbbiakban tudvalevőleg magasabb térítési díjakkal kell számolniuk a szülőknek. Az ellátás ugyanakkor rugalmasabb a bölcsődeinél: a gyermeket be lehet írni heti néhány napra, sok esetben csak fél napra vagy alkalmankénti ellátásra. Emellett a csoportlétszám általában kisebb, ami miatt sok szülő ezt a fajta ellátást részesíti előnyben (Csana Kutatás 2012). A családi napközik a 2000-es évek elején kezdtek elterjedni Magyarországon, majd az évtized második felétől nőtt meg a számuk. 2006-ban még csak 60 működött az országban, 2010-ben már 694, 2013-ban pedig 1100. A beíratott gyermekek száma 2013-ban 6 899 volt, akiknek több mint a fele, 3 522 gyermek volt 3 évesnél idősebb (8. ábra).

Össességében Magyarországon a három év alatti gyermekek döntő többségét (mintegy 88%-át) otthon gondozzák a szülők (legtöbb esetben az anya), és szüzből csak 10–12 gyermeket íratnak be kisgyermek nappali ellátását biztosító intézménybe, többnyire bölcsődébe. Ez az arány számos európai országban sokkal magasabb: Dániában például a három év alatti

gyermekek 66%-a jár gyermekgondozási intézménybe, Hollandiában pedig 61%-uk (9. ábra). Európai átlagban a három év alatti gyermekek 29%-a részesül nappali intézményes ellátásban. Általánosságban elmondható, hogy a nyugat-, illetve észak-európai országokban, valamint Portugáliában elterjedtebb a korai intézményes gondozás; míg a legtöbb volt szocialista országban, valamint Ausztriában és Máltán ez kevésbé gyakori. Három éves kortól az iskolakezdésig európai szinten a gyermekek 81 százaléka részesül intézményi nevelésben. Magyarországon ez az arány 87%, ám valamelyest eltér a gyermekek életkora szerint: a hároméves magyar gyermekek 72%-a, a négyévesek 92%-a, míg az ötévesek 96%-a jár óvodába. A hároméves kortól kötelezővé tett óvodai beiratkozás – mely 2015 szeptemberében lép életbe – tehát elsősorban a legkisebb, hároméves korosztály tekintetében fog változást hozni, hiszen ezen gyermekek körében még számottevő az otthon gondozottak aránya.

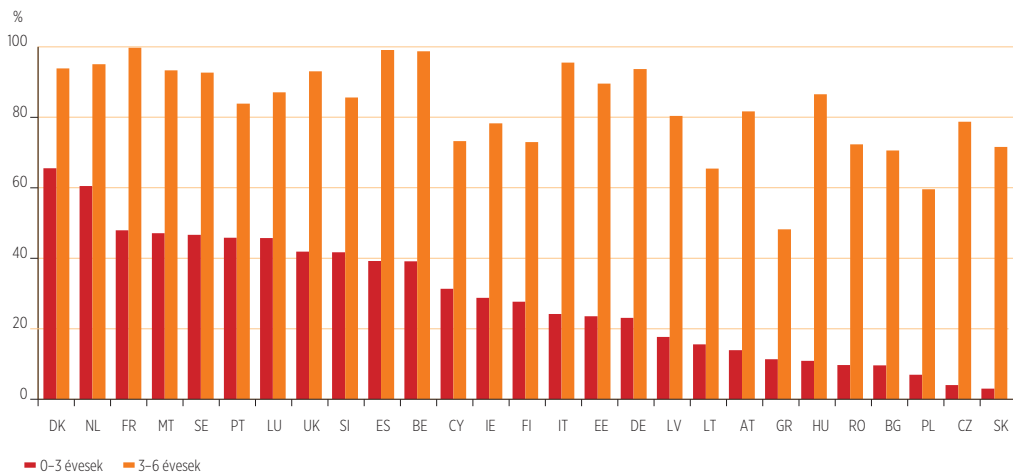
8. ábra. A bölcsődékben és családi napközikben gondozott gyermekek száma, 2008–2013

Forrás: KSH, 2014.

a) A három éven aluli gyermekek száma.

9. ábra. Nappali intézményes ellátást igénybevevő gyermekek aránya az Európai Unió országaiban, 2010

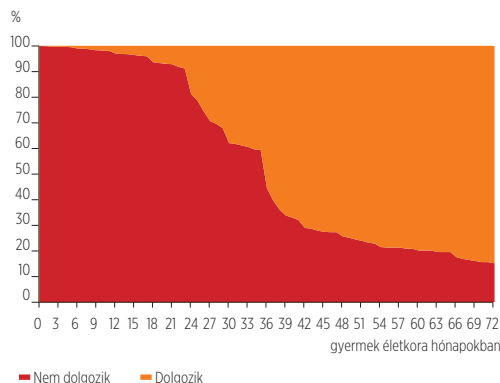
Forrás: OECD Family Database.

MUNKAPIACI ATTITŰD, MUNKAVÁLLALÁS ÉS GYERMEKELHELYEZÉS A SZÜLŐK SZEMSZÖGÉBŐL

Az utóbbi évek reformjai előtt a magyar családpolitikai rendszer tehát évtizedekig a kisgyermek otthoni nevelésére helyezte a hangsúlyt, és a legtöbb esetben az anya több évig otthon is maradt a gyermekével. A 2006 és 2012 között született gyermekek édesanyjának a munkavállalását elemezve az derül ki, hogy a gyermek 2 éves kora előtt csak 9 százalékuk állt munkába (10. ábra). Ekkor azonban, a GYED lejáta után, nagyobb arányban mentek vissza dolgozni: a gyermek második életévének betöltését követő néhány hónapban ez az arány megháromszorozódott, és a gyermek 27 hónapos korában már az anyák 29%-a dolgozott. Több mint kétharmaduk azonban még ekkor is otthon volt a gyermekkel. Ez az arány a GYES lejátaival, a gyermekek harmadik életévének betöltése után fordult meg: a gyermek 38 hónapos korában az anyák 64%-a dolgozott. A későbbiekben tovább nőtt a munkavállalók aránya (a gyermek négyéves korában az anyák 75%-a dolgozott), ám az anyák egy nem elhanyagolható része, mintegy 20%-a a gyermek

ötéves korában még nem dolgozott. Ekkor, a gyermek három- és nyolcéves kora között legfeljebb a GYET jár a családoknak, amennyiben legalább három gyermeket nevelnek. A család eltartásának felelőssége tehát elsősorban az apákra hárul, akikkel szemben egyaránt elvárt a családcentrikusság és a kenyérkereső szerep betöltése.

10. ábra. Anyák megoszlása az alapján, hogy dolgoznak-e vagy sem, a legkisebb gyermek életkora szerint

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel, 2012; saját számítás.

Minta: Szülők, akiknek 2006 és 2012 között született gyermeke.

A nők körében a hároméves kor előtti munkavállalásnak elsősorban anyagi okai vannak. Az anyák több mint kétharmada ezzel indokolja, hogy munkát vállalt a gyermek 3 éves kora előtt (*1. táblázat*). A GYED lejárta után ugyanis nagyobb jövedelem-kiesséssel kell számolnia a családnak, ami miatt ez szükségessé válhat. Mintegy 10%-uk azért kezdett el dolgozni, hogy a gyermeknevelés mellett mással is foglalkozhasson, míg 12%-uk a későbbi munkavállalás miatt tartotta ezt szükségesnek. Ezt az okot valamivel többen említették 2009-ben, mint 2012-ben.

1. táblázat. „Mi volt a legfőbb oka annak, hogy az édesanya munkát vállalt a gyermek 3 éves kora előtt?” A válaszok megoszlása 2009-ben és 2012-ben

	2009	2012
Anyagi ok miatt	65,6	67,6
Szeretett volna mással is foglalkozni a gyermeknevelés mellett	9,8	10,2
A későbbi munkavállalás miatt volt erre szükség	18,8	12,3
Egyéb ok miatt	5,8	9,9
Összesen	100,0	100,0

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel, 2009 és 2012; saját számítás.

Minta: Szülők, akiknek 2006 és 2012 között született gyermeke.

Azok körében, akik hosszabb ideig, a gyermek hároméves kora után is otthon maradtak, a leggyakoribb magyarázat a munkalehetőség hiánya volt (*2. táblázat*). 2012-re ráadásul számottevően megnőtt azok aránya, akik ezt hozták fel elsődleges indokként. Ekkor a nők több mint kétharmada szeretett volna dolgozni, de nem kapott rögtön munkát, míg ez az arány 45 százalék volt három évvel korábban. Vagyis nehezebbé vált a gyermekkel otthon töltött idő után a korábbi munkahelyre való visszatérés, illetve új munkahely találása. 2009 és 2012 között a másik számottevő – és ezúttal pozitív – változás, hogy erőteljesen csökkent azok

aránya, akik a gyermekfelügyelet nehézségei miatt nem tudtak munkát vállalni. Míg korábban a válaszadók 13%-a említette ezt az okot, addig ez 4%-ra csökkent 2012-re. Vagyis a gyermekfelügyelet nehézsége kevésbé gátja a munkavállalásnak, mint korábban, ám továbbra is kulcsfontosságú, hogy a kisgyermekes anyukák könnyebben jussanak munkalehetőséghez. 2009 és 2012 között mellesleg csökkent azok aránya, akik a gyermek érdekében maradtak otthon a hároméves kora betöltését követően is, és azoké is, akik egyéb okból nem dolgoztak.

2. táblázat. „Mi volt a legfőbb oka annak, hogy az édesanya a gyermek 3 éves kora után is otthon maradt a gyermekkel?” A válaszok megoszlása 2009-ben és 2012-ben

	2009	2012
Dolgozni akart, de nem kapott rögtön munkát	45,1	68,7
Dolgozni akart, de nem tudta elhelyezni a gyermeket	13,3	4,0
Nem akart még dolgozni, a gyermek érdekében	15,9	9,1
Nem akart még dolgozni, más okból	8,0	2,0
Egyéb ok miatt	17,7	16,2
Összesen	100	100,0

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel, 2009 és 2012; saját számítás.

Minta: Szülők, akiknek 2006 és 2012 között született gyermeke.

Korábban ismertettük a főbb nappali gyermekellátó intézményeket, elsősorban a bölcsődéket és a családi napköziket. Ugyanakkor a családok nagy számban támaszkodnak egyéb, informális segítségre is a gyermekfelügyelet megoldásában. Ahogy a 3. táblázatból kiolvasható, a szülők gyakrabban vesznek igénybe nagyszülői vagy egyéb segítséget, amennyiben az anya hamar, a gyermek hároméves kora előtt áll munkába. Ez azt is jelenti, hogy nagyon eltér a gyermeket gondozó személye aszerint, hogy az anya mikor áll munkába.

3. táblázat. „Amikor [az anyja] visszament dolgozni, hogyan oldották meg a gyermek felügyeletét?” Válaszok megoszlása 2012-ben

Gyermek életkora, amikor az anya munkába állt	Bölcsődébe ment	Óvodába ment	Családi napközibe ment	Apja vigyázott rá	Nagyszülője vigyázott rá	Egyéb megoldás volt	Összesen	Megoszlás, %
Legfeljebb 1 éves	30,0	0,0	7,5	15,0	35,0	12,5	100,0	5,6
1-2 éves között	75,4	1,2	1,2	5,9	14,6	1,8	100,0	23,9
2-3 éves között	42,9	36,1	1,5	2,5	14,2	2,8	100,0	45,3
3-4 éves között	5,1	86,1	1,5	2,2	3,7	1,5	100,0	19,1
4 évesnél idősebb	0,0	86,4	0,0	4,6	2,3	6,8	100,0	6,2
Megoszlás %	40,1	38,4	1,7	4,1	12,7	3,1	100,0	100,0

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel, 2009 és 2012; saját számítás.

Minta: Szülők (anyák), akiknek 2006 és 2012 között született gyermeke.

Az egy éven aluli gyermekek 15 százalékára az édesapjuk vigyáz, több mint egyharmadukra pedig a nagyszüleik. Ennél kisebb, 30% azok aránya, akik bölcsődébe mennek, pedig ide alapvetően felveszik a csecsemőket is. A családi napközi igénybevétele ebben a korosztályban a legmagasabb, 7,5 százalék. Az esetek közel 13%-ában máshogy oldja meg a család a gyermekvigyázást. Elképzelhető, hogy az anya munkája mellett maga van a gyermekkel. Vagyis a nagyon korán munkába álló családokban a szülők igyekeznek kikerülni az intézményes ellátást, és egymás között, illetve nagyszülők segítségével megoldani a gyermekfelügyeletet.

Egy- és kétéves kor között más a helyzet. Ekkor már sokkal nagyobb, 75 százalék a gyermeküket bölcsődébe irató szülők aránya. Ez a legjellemzőbb felügyeleti forma azok körében, akik a gyermek egy- és kétéves kora között állnak munkába, míg korábban ez a nagyszülői vigyázásról volt elmondható. Itt csökken a nagyszülők és az apa gyermekfelügyeletben játszott szerepe (noha továbbra is fontosak maradnak), és a családi napközi sem olyan népszerű, mint a kisebb gyermekek esetében.

A két- és hároméves kor közötti gyermekek egy része (36%-uk) azonnal óvodába megy, emiatt csökken a bölcsődébe iratók aránya, mely azonban továbbra is az

első helyen szerepel 43%-kal. A nagyszülői szerepvállalás továbbra is 14 százalék körül alakul ebben a korban.

A három- és négyéves kor közötti gyermekek több mint háromnegyede számára az óvoda az első közösségi intézmény. Bölcsődébe ekkor a gyermekek 5 százalékát iratják be, a nagymamák pedig már csak a gyermekek alig 4 százalékára vigyáznak.

A gyermekük négyéves kora után munkába álló anyák esetében szintén az óvoda a legfontosabb intézmény. Egyéb megoldás is előfordulhat, noha nehéz elképzelni, hogy ez mit takarhat, hiszen 1993 óta az ötéves gyermekek számára már kötelező az óvoda látogatása napi négy órában.

Látható, hogy az igénybe vett gyermekfelügyelet nagymértékben függ attól, hogy mikor áll az anya munkába. És nem csak azért, mert a különböző korú gyermekek számára más intézmények a megfelelőek. Számos kutatás bizonyította, hogy a magyar szülők nagyon fontosnak tartják az otthoni nevelést az első néhány év során. Ez láthatóan azok esetében sincsen másképp, akik korán visszamennek a munkapiacra, hiszen apai, nagyszülői segítség igénybevételel igyekeznek kitolni azt az időt, amikor a gyermeket intézménybe iratják. Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha rendelkezésre áll ilyen fajta lehe-

tőség. Ez az apa esetében feltételezi, hogy vagy nem dolgozik, vagy maga is ki tud venni szabadságot. A nagyszülők esetében pedig kulcskérdés, hogy milyen távolságban vannak, és hogy dolgoznak-e még, utóbbi esetben a legjobb szándék mellett sem valószínű, hogy napi több órát tudnak segíteni a családnak.

Az intézmények megválasztásakor szintén nem mindig teljes a szabadság, hiszen a lakóhely erőteljesen meghatározza, hogy mely intézmények működnek a településen, illetve vannak elérhető távolságban. Noha a 10 ezer lakos feletti településeken kötelező a bölcsőde működtetése, ezt sok esetben az óvodába integrált mini-csoporttal oldják meg. Más helyeken pedig családi napközi nem működik a megfelelő számú bölcsőde, óvoda megléte miatt. Tehát a szülők választási lehetősége sok esetben korlátozott.

AJÁNLOTT IRODALOM

Horváth S. E. (1986): *A gyestől a gyedig*. Kossuth kiadó, Budapest.

KSH (2014): *Szociális statisztikai évkönyv 2013*. KSH, Budapest.

Miltényi K. (1971): A gyermekgondozási segély népesedési hatásai. *Statisztikai Szemle*, 49(8–9): 816–826.

OECD Family Database: <http://www.oecd.org/els/soc/database.htm>

Országos Egészségügyi Pénztár (2014): *Statisztikai Évkönyv 2013*. OEP, Budapest.

Schadt M. (2000): „*Feltörekvő, dolgozó nő*”. *Nők az ötvenes években*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs.